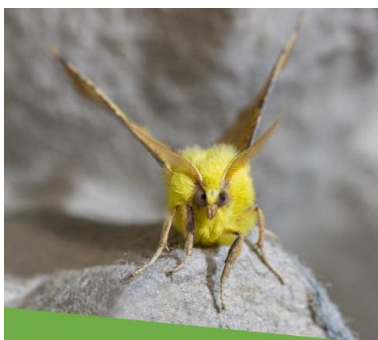

Ringsaker
kommune

HELGØYA
Utvalgte Kulturlandskap Forvaltningsplan 2023-2025

Innhold

Forvaltningsplan for Helgøya - Utvalgte kulturlandskap	4
Innledning.....	4
Beskrivelse av viktige verdier på Helgøya	5
Jordbruksdrift	5
Arealoversikt.....	5
Oversikt over ulike planteproduksjoner i 2022	6
Oversikt over ulike husdyrproduksjoner i 2022	6
Skog	7
Vilt	7
Biologisk mangfold	7
Verneområder	10
Naturtyper	11
Kulturminner	12
Andre Kulturminner.....	15
Opplevelser i landskapet	16
Immateriell kulturarv.....	18
Foto dokumentasjon	18
Styrker og muligheter, svakheter og trusler – for Helgøya UKL.....	18
Mål for tilskuddsordningen Helgøya Utvalgt kulturlandskap.....	19
Retningslinjer for søknad, bruk og tildeling av UKL-midler, utvalgt kulturlandskap 2023-2025	20
Utvalgt kulturlandskap- en tilskuddsordning	20
Langsiktig skjøtsel og drift, inkludert næringsutvikling	21
Gardsveger som benyttes til allmenn ferdsel	21
Vatningsanlegg	21
Gjerding og tilrettelegging for beitedyr	21
Næringsutvikling.....	21
Kulturminner og kulturmiljøer	22
Bygninger.....	22
Steingjerder, brygger og andre kulturmiljøer.....	23
Andre tiltak	23
Landskap og biologisk mangfold	24
Dyr på beite	24
Skjøtsel av åkerkanter med hensyn til et biologisk mangfold.....	24

Skjøtsel av areal med hensyn til et biologisk mangfold	25
Fellestiltak og formidling	26
Verdi av egeninnsats	26
Honorar arbeidsgruppa	26
Søknadsskjema og frist	26

Mars 2023

Forvaltningsplan for Helgøya - Utvalgte kulturlandskap

Beskrivelse av verdier på Helgøya skal være et hjelpemiddel for å ivareta Helgøya som et verdifullt og utvalgt kulturlandskap i jordbruket, og skal være styrende for hvilke tiltak og prosjekter som bør prioriteres. Sentrale føringer og lokale retningslinjer for bruk av Utvalgt kulturlandskapsmidler utgjør forvaltningsplanen for Helgøya UKL 2023-2025.

Innledning

Levende landbruk over hele landet gir Norge verdifulle og innholdsrike kulturlandskap. Ordningen med utvalgte kulturlandskap ble etablert i 2009. I dag er det totalt 51 områder over hele landet, og av disse har Innlandet sju utvalgte kulturlandskap:

- Helgøya (Ringsaker kommune),
- Finnskogen (Våler, Åsnes, Grue og Kongsberg kommuner)
- Koppangøyene (Stor-Elvdal kommune),
- Vangrøftdalen og Kjurrudalen (Os Kommune),
- Nordherad (Vågå kommune),
- Stølsvidda (Nord-Aurdal og Vestre Slidre kommune),
- Granavollen, Tingelstadhøgda og Røykenvika (Gran kommune).

<https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/jordbruk/miljo-og-klima/jordbrukets-kulturlandskap/utvalgte-kulturlandskap-i-jordbruket>

Områdene har særegne jordbrukslandskap med store biologiske og kulturhistoriske verdier, skapt av mennesker i samspill med naturen gjennom generasjoner. Særpreget blir tatt vare på gjennom fortsatt drift, skjøtsel og vedlikehold av områder over hele landet. Folkene som lever her tar vare på naturmangfold, kulturhistorie og jordbruksdrift gjennom både tradisjonelle bruksmåter og vår tids bygdeliv.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er en tverrfaglig, felles satsing mellom Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet. Satsingen skal sikre verdier knyttet til landskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, herunder sikre langsiktig skjøtsel og drift. Støtte fra myndighetshold skal bidra til at disse verdiene blir med oss inn i framtida.

Helgøya fikk status som utvalgt kulturlandskap i 2017. Utvalgt kulturlandskap er en tilskuddsordning og ikke et vernetiltak☺

Beskrivelse av viktige verdier på Helgøya

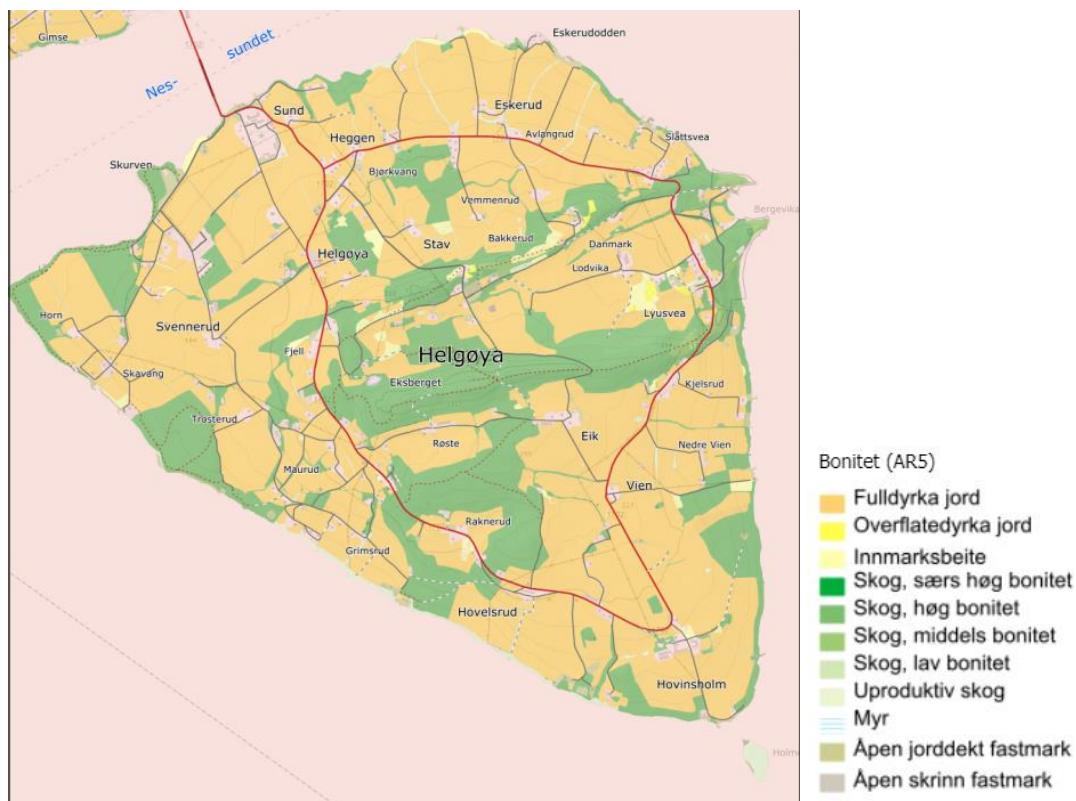
Midt i Mjøsa ligger Helgøya, Norges største innlands øy. Rike kambrosiluriske bergarter har gitt opphav til aktiv jordbruksdrift på hele øya.

Jordbruksdrift

Helgøya er ei typisk laglandsbygd med et moderne jordbruk. Det er til sammen 54 landbrukseiendommen og 21 aktive gardbrukere med driftssenter på Helgøya. Det er et stort mangfold av produksjoner som gir øya særpreg. Landbruket på øya representerer de fleste frilandsproduksjonene som vi har her i landet. Her er småfe, storfe og fjørfe, korn- og grasproduksjon, litt grønnsaker, frukt og bær samt for honningproduksjon. Dette mangfoldet av jordbruksproduksjoner er et godt utgangspunkt for å opprettholde et variert og spennende kulturlandskap. Det rike jordsmonnet har gitt grunnlag for små og store gårder som opp igjennom tidene har gitt arbeid og mat til mange.

Arealoversikt

Kartoversikten under viser jordbruksareal (gul-toner) og areal med skog (grønn-toner)

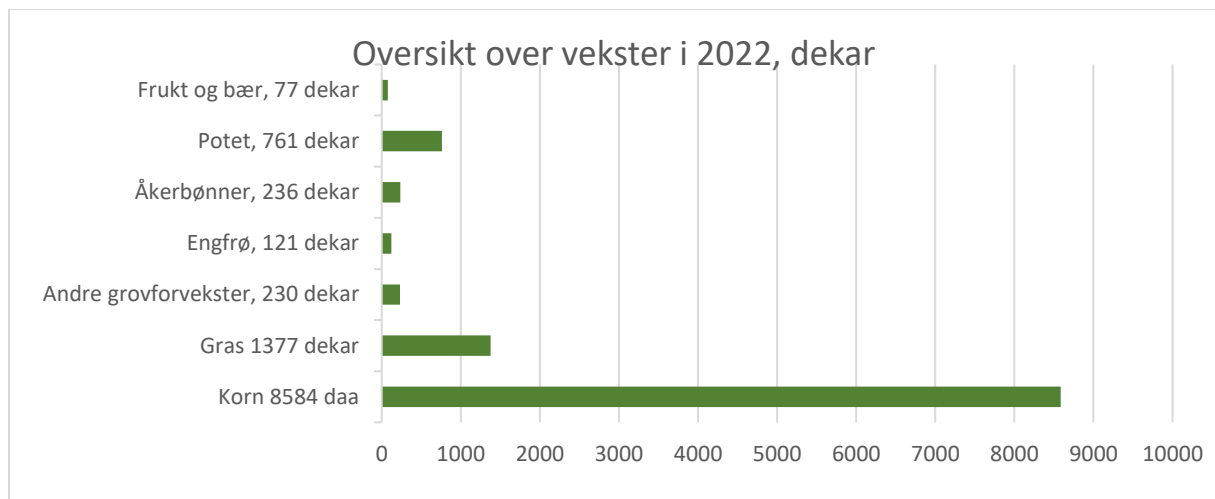

<u>Arealressurser fra AR 5</u>	<u>Dekar</u>
Fulldyrka jord	11312
Overflatedyra	29
Innmarksbeite	239
Produktiv skog	4960
Åpen jorddekt fastmark	412
Bebyggd/samferdsel	1137

Jordkvalitet	Dekar
Svært god jordkvalitet	8423
God jordkvalitet	2426

Oversikt over ulike planteproduksjoner i 2022

Kornproduksjon er den dominerende produksjonen på øya, og det er svært gode forutsetninger for å ta store avlinger og dyrke matkorn her. Det produseres også en del gras og anna grovfôr, blant annet fôrmais, i forbindelse med melk- og kjøttproduksjon på storfe samt sau. Potetdyrking er også en viktig produksjon på Helgøya., Gardsutsalget på Raknerud byr blant annet på nypoteter tidlig i sesongen i tillegg til ferske egg. På Helgøya er det også gode forhold for frukt og bær, og det er mulig å komme på sjøplukk av jordbær på Vien, eller kjøpe saft, syltetøy, økologisk kylling o.l. i gårdsbutikken på Hovelsrud som har utviklet merkevaren Hovelsrud gård for sine produkter.

Diagrammet viser antall dekar med de ulike jordbruksvekstene på Helgøya i 2022.

Oversikt over ulike husdyrproduksjoner i 2022

Husdyrproduksjonen på Helgøya er også mangfoldig, og det er ikke mange steder i landet en finner så stor variasjon av husdyrslag innen et så begrensa område som på Helgøya.

Tabellen viser antall produsenter innen hver husdyrproduksjon i 2022. Noen gardbrukere har flere dyreslag. Videre viser også tabellen hvilket produksjonsomfang det er av de ulike husdyrslagene, og en oversikt over dyr på beite. I tillegg var det også hester på sommerbeite.

Gris	Slaktekylling	Kalkun	Egg	Livkylling	Melk	Ammeku	Sau	Bier
2 foretak	4	1	3	1	3	2	1	1
3146 slaktegris levert til slakt	531 000 stk levert til slakt	30 000 stk levert til slakt	2,6 mill rugeegg + Konsum-egg	30 000	1,2 mill liter melk	Livdyr og slakt	31 vinterfôra sauer	39 bi-folk. (Dronning med bier)
								
	20 000 økologiske kyllinger ute og beitet				304 storfe ute på beite om sommeren		83 sauer og lam på beite	Over 1 mill bier hentet nektar

Skog

På Helgøya finnes skogen vesentlig i forbindelse med høydedragene sentralt på øya. Karakteristisk er de to markerte høydedragene som danner en traufomasjon (synklinal) tvers over øya. Disse høydedragene som består av kalkstein er dekket av skog. Den såkalte mjøskalken består av kalkstein og skifer i veksling. Bergartene er rike på fossiler fra ordovicium til silurisk tid for 500 – 400 millioner år siden, perioden da Helgøya lå 30 grader sør for ekvator.

De kalksteinsrike grunnforholdene bidrar til en rasktvoksende skog. Kalkbarskogene har lenge vært ansett som særlig viktige naturtyper i Norge, blant annet med en egen verneplan på 1980-tallet. I dag vurderes kalkbarskogene som rødlistene naturtyper, og er blant våre viktigste områder for rødlistene karplanter og jordboene sopp.

Lauvtre er godt tilpasset de kalkrike vekstforholdene, spesielt bjørk utvikler god tømmerkvalitet på Helgøya. De siste 20 – 30 årene har det i noe utstrekning foregått et bevisst treslagsskifte fra gran til bjørk, siden gran på kalkrik mark ofte utvikler rotråte.

De tre områdene på øya som er verna på grunn av sine geologiske og botaniske kvaliteter, er skog. I tillegg er det områder med MiS (miljøregistreringer i skog).

Vilt

Helgøya har den største tettheten av rådyr i Ringsaker, mens elgbestanden er mer beskjeden. Begge artene forvaltes aktivt av Helgøya viltlag og viltforvaltningen i kommunen.

Fasan kan påtreffes på Helgøya. Dette er ingen stedegen art, men satt ut med formål lavlandsprøver og trening av fuglehunder. Lavlandsprøve er en jaktprøve for stående fuglehunder på feltfugl som fasan og raphøns. Jaktprøvetrengnet preges av åpent kulturlandskap. Siden klimaet på Helgøya er såpass mildt, kan fasanen overvintre.

Biologisk mangfold

Helgøya og områdene rundt er kalkrike, og på øya er det fortsatt noen gamle kulturmarker, beite- og slåttemark som fremdeles bærer preg av tidligere tiders bruk. Samtidig setter nye driftsmåter i landbruket også sitt preg på landskapet.

Den kalkrike berggrunnen har gitt gunstige betingelser for planteveksten på Helgøya. Det er gjort kartlegginger av øya flere ganger, og det er meget fullstendige botaniske registreringer helt tilbake til 1863. Botanisk sett er Helgøya unik og floraen er særdeles rik og interessant. Det er et mangfold av plantearter, og flere har sin nordlige utbredelse her eks Sommerek.

Området har en rekke plante- og sopparter som er omtalt som sjelden nasjonalt eller regionalt og er norsk rødliste arter. Rødliste er en liste over arter eller naturtyper som vurderes ha en risiko for å dø ut (utryddelse) eller å forsvinne fra et område. Eksempler er dragehode, smalfrøstjerne, enghaukesjegg, vårveronika, smånøkkel. Alperips, stjernetistel, murburkne og leddved. Mange av artene er kalk-og eller varmekrevende. Typiske trekk for planteartene er at det foretrekker enten åpen mark eller halvskygge i overgangen mellom skog og kulturmark, og at de forsvinner ved bruk av gjødsel. De kan tåle beiting og/eller slått, men ikke jordarbeiding. Et godt eksempel på en slik vokseplass er vegkanten/skåringene langs Biestien som starter ved den gamle skolen og kommer ut ved gården Fjell.

Parti fra Biestien. Foto Ringsaker kommune

Blomster langs biestien. Foto Ringsaker kommune

Biolog Asle Bruserud har gjennom mange år dokumentert mye av floraen på Helgøya, og har god kjennskap til de ulike artene som er å finne på Helgøya, og hvor der er å finne.

Sammenhengene skogsområder, åkerkanter, åkerholmer er viktige korridorene for fugler, insekter og vilt slik at de har muligheter for å ha god leveområder med tilgang på næring og skjul, og samtidig kan forflytte seg fritt og usjenert mellom de ulike arealene på øya. Et godt eksempel på en slik korridor er Eksberget.

Ellers kan avgrensa områder, store eller små områder med vegetasjon også være viktig leveområder. Moskogen og Hornskogen er gode eksempler på svært artsrike områder.

Åstjernet er betegnet som en svært viktig og rik kulturlandskapsjø. Den er dyp, og fisk forekommer her. Det er et visst potensial for de fleste av våre amfibier i områder av tjernet der fisk ikke kommer til. Sonen av gråor-heggskog rundt tjernet har potensielt høg diversitet av insekter. Forekomsten av myrteleg i sumpskogområdet er muligens den viktigst kvaliteten ved tjernet. Ellers er det flere dammer på øya som er verdifulle og har potensial for å fremme et variert biologisk mangfold.

Myrtelg ved Åstjernet. Flora Danica Hft. 13, Tab. 760, København 1778

Det er også gjort observasjoner av ulike fugler, det ble for eksempel observert 42 ulike fuglearter ved Havrebakken en junidag i 2022.

Sommeren 2022 ble det foretatt en spennende kartlegging av sommerfugler og insekter på Helgøya av Terje Syversen. Til sammen ble rundt 815 arter registrert blant annet rødliste arten nebbmott som bare er registrert 34 ganger i Norge siden 1991, og funnet er det nordligste her i landet. Videre ble 3 andre arter som er rødliste registrert deriblant Tireltungemalmott. En viktig dokumentasjon og et godt grunnlag for å arbeide videre med det mangfoldige insekts-livet og de flotte sommerfuglene på Helgøya.

Rødfrynset Bjørnespinner. Foto Terje Syversen

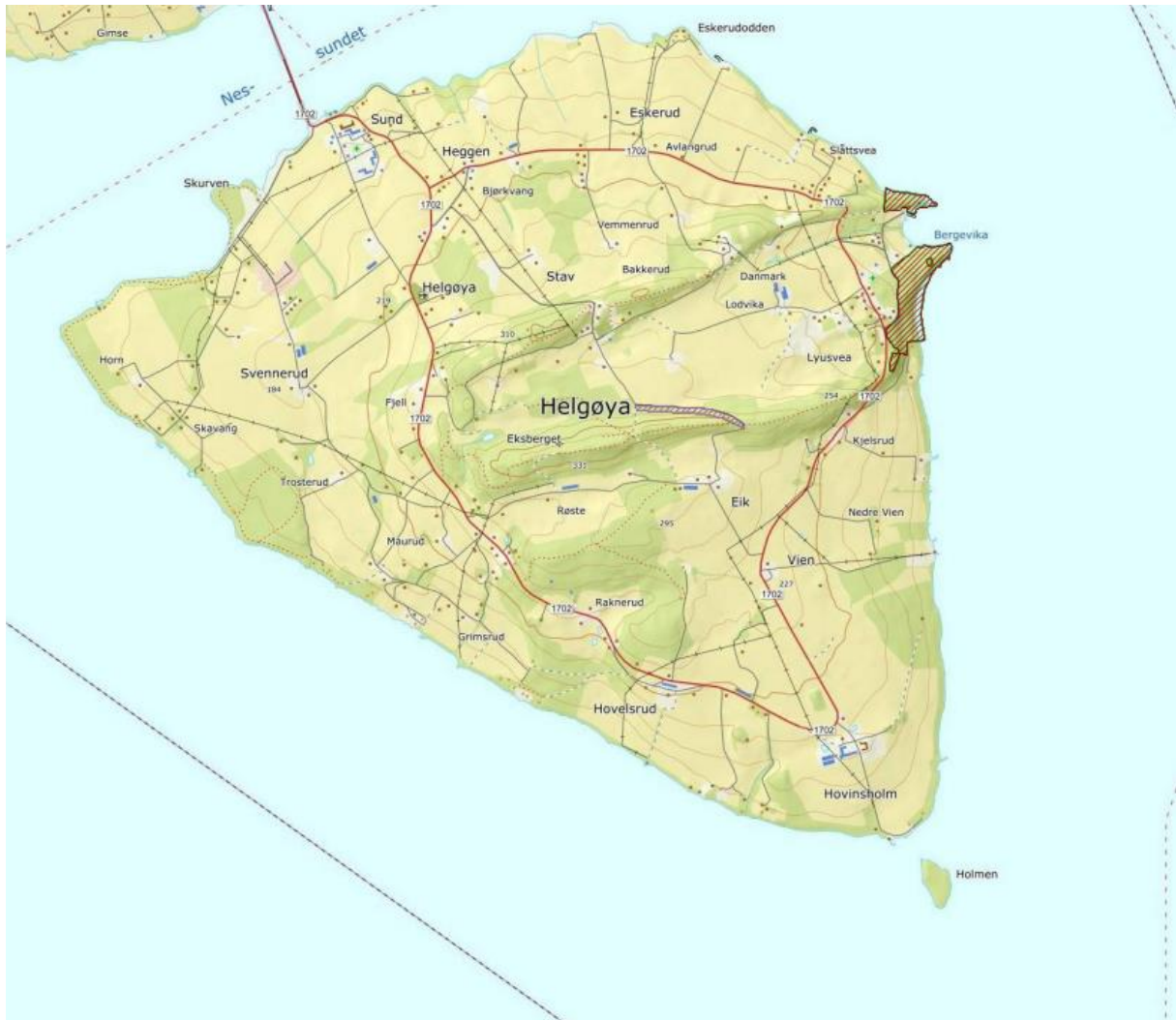

Prakthalvspinner. Foto Terje Syversen

Verneområder

Tre områder på øya er vernet på grunn av sine geologiske og botaniske kvaliteter. Det er nordre del av Eksberget er vernet som naturminne for å ivareta de geologiske verdiene, og Bergevika naturreservat som både interessante geologiske forekomster og stor biologisk verdi spesielt knyttet til kalkfuruslogen. Det foreligger godkjent forvaltningsplan datert 15.01.2021 for disse områdene.

<https://fpmv.naturbase.no/Plan/View?NaturvernId=VV00001187> og det er Statsforvalteren som har forvaltningsmyndighet for disse områdene.

Naturtyper

Det er også flere naturtypelokaliteter på Helgøya som åpen grunnlendt kalkmark, kalkfuruskog, kalkrik tørreng, rik edelløvskog samt ulike typer naturbeitemark og hageskogmark. Det er registrert flere hule eiker og tørrbakker med preg av tidlig slått. www.naturbase.no og <https://geo365.no/helgoya/>

Kulturminner

Området har vært brukt kontinuerlig gjennom lang tid, og vi finner kulturspor fra ulike epoker fram til i dag. Helgøya er særs rik på kulturminner, både automatisk freda og fra nyere tid. Ved Nes sundet er det registrerte steinalder lokaliteter. Det er også spor etter bosetting fra bronsealder. De eldste gardene Eik, Vien, Heggen, Sund, Skavang, Horn og Hovin ble ryddet i eldre jernalder. Her er mange gravhauger og gravfelt, rydningsrøyer, bygdeborg på Eksberget og det er gjort funn fra middelalderen av blant annet spenner.

Kart over Helgøya som viser kulturminner og kulturmiljøer

Helgøya er et område som blant annet representerer storgårdsmiljøet på Østlandet. Her er det en rik bygningsmasse der mange av bygningene har høg verdi. Mange husmannsplasser og arbeiderboliger, som historisk er knyttet til gårdene viser også en viktig del av øyas historie. Disse plassene har nå som oftest egne bruksnummer.

Flere av gardene på øya har 1700-tallsbygninger og er særmerkede og har spesiell verneverdi, i tillegg til fine gårdsbygninger fra 1800-tallet. Det er det også mange interessante sveitserbygninger på øya. Videre er det låver og andre uthusbygninger som har vært en del av gårdsdrifta.

I Kulturminneplanen til Ringsaker vedtatt datert 07.02.2018 er det listet opp noen kjennetegn som en kan være oppmerksom på når det gjelder verdifulle bygninger i landbruket fordi de er sjeldne,

særegne eller tidstypiske. Hvis de i tillegg er autentiske og står i et helhetlig kulturmiljø, kan kulturminneverdien være stor. Dette gjelder blant annet:

- ✓ Bygninger som er bygd av stein, kalkstein og teglstein, og som viser bruk av leirforekomster, teglproduksjon m.m.
- ✓ Det samme gjelder bygninger med rappa fasade, dvs at det ble lagt en kalkholdig blanding utenpå tømmerhus.
- ✓ Bygninger med høy materiell autensitet, er interessante bygninger. Da det vanlige er at eldre bygninger er gjenstand for oppgradering og ombygging gjennom tidene
- ✓ Bygninger som har svalgang intakt.
- ✓ Føderådsbygninger og drengestuebygninger som står på tunet er også sjeldent. Bryggerhus likeså.
- ✓ Komplette husmannsplasser med stue og uthus er mer verdifulle enn om det står igjen én bygning.
- ✓ De store driftsbygningene, enhetslåvene har verdi som deler av tun og som kjente elementer i kulturlandskapet.
- ✓ Gamle uthusbygninger – disse er det mange av, så derfor nevnes spesifikt små hus som har hatt spesielle funksjoner, f.eks. staller, smier, potetbuer, løer.

Kirka på Helgøya er ei tømmer-kirke, bygd på 1800-tallet etter tegninger av arkitekt Nordan. Det er også ei middelalderkirke på samme sted, i tillegg til den på Hovinsholm. Kirkegården har et eget område med russiske og østeuropeiske graver, etter de som bodde på flykning hjemmet Granlien.

Lengst nord på øya, nær brua ligger Sund Nedre som tidligere var institusjon for gutter med atferdsvansker, under navnet Toftes Gave. Senere har det vært hjem for psykisk utviklingshemmende og eldre. Her er det flotte sveiterstilbygninger tegnet av arkitekten Georg A. Bull

Det er mange bygninger på øya som representerer noe spesielt eller er særmerka, og er en del av et kulturmiljø. Uthuset i Fagervik og husmannsstua på Havrebakken er eksempler på to slike bygninger.

Både uthuset i Fagervik og husmannsstua på Havrebakken er restaurert etter antikvariske prinsipper, som er en forsiktig restaurering slik at minst mulig endres av sin opprinnelig stand og utseende.

Dette innebærer:

- Bevarer mest mulig av kulturminnets opprinnelige elementer.
- Foreta så få forandringer som mulig, reparasjon framfor hel utskifting
- Bruke tradisjonelle stedege materiale, håndverksteknikker og farger.

På nettsiden <https://www.byggogbevar.no/pusse-opp/tre/vedlikehold-av-trehus> kan en finne mange tips for restaurering av eldre hus.

Nes og Helgøya historielag har lagt ned et stort arbeid i å revidere bygdebøkene for Helgøya med oppdaterte opplysninger og bilder. I disse bøkene finner vi bilder av de fleste tun og hus på øya, og historie knyttet til den enkelte gård og husmannsplass. Her finner en også mye informasjon om Helgøya kirke, Kalkovnen i Bergevika m.m. Mer historie og informasjon kan en lese i Nes Bygdebok andre binde del 1 og 2, redigert utgave 2020 og 2021. <https://nesoghelgoyahistorielag.no/> Mange bilder er også levert av private til Digitalt Museum. <https://digitaltmuseum.no/>

Noen glimt fra tidligere tider fra digitalt museum.

Raknerud gardene

Våronn på Røste

Tunet på Fjell

Tunet på Horn

Jenter foran stabburet på Kjelsrud

Selskap på Eskerud

Andre Kulturminner

Et viktig kulturminne er restene etter kalkbrenninga i Bergevika. Her står fortsatt ovner etter produksjonen, den siste i bruk fram til 1952. Kalken ble tatt ut i områdene like ved ovnene, og brent kalk ble fraktet med båt til jernbanestasjonen på Hamar eller videre på Mjøsa. Ovnene står innenfor grensene til Bergevika naturreservat. Kalksteinene(limstein) har ellers vært mye brukt som bygningsmateriale på øya, særlig til grunnmur og fjøs.

Den midtre kalkovnen i Bergevika. Foto Ringsaker kommune.

Det finnes mange veger som går på kryss og tvers over hele øya, og som har ligget uendret i flere hundre år. Disse vegene er viktige ferdselsveier for lokalbefolkningen og besøkende som ønsker å sykle eller gå i det fine kulturlandskapet. Langs enkelte veier kan en se fine steingjerder, og store rydningsrøyser fra ulike tider som forteller om år med slit og tungt arbeid.

Restaurert steingjerde på Skavang.
Foto Ringsaker kommune

Foto Grete Tørud

Helgøya fikk fast samband med fastlandet i 1957. Verdens eldste hjuldampere, Skibladner, trafikkerer fast under brua ved Nes sundet.

Flere av de største gardene har gamle brygger, med mektige alleer fra Mjøsa og opp til tunet. Sund brygge er en imponerende steinbrygge fra storhetstida for skipstrafikk på Mjøsa. Siden Mjøsa er regulert er bryggene en godt bevart hemmelighet deler av året, men er godt synlige ved låg vannstand.

Av gardar med særlig høy kulturminneverdi er Hovinsholm og Hovelsrud. Det gamle hageanlegget som er tilbakeført på Hovelsrud viser hagearkitektur fra 1850-tallet.

Det er fortsatt noen få fiskebuer igjen eks i Strandli og på Horn. Det minner om tider da fiske var ei viktig attåt- næring på Helgøya. Det ble fisket mye ørret og lagasild fra blant annet Grimsrud og Strandli.

Opplevelser i landskapet

Helgøya er et populært reisemål for mange. Mye er allerede gjort for å tilrettelegge for opplevelser, rekreasjon og friluftsliv. Midt i Mjøsa BA er en sammenslutning av ulike tilbydere av produkter og landbruksbasert reiseliv på Nes og Helgøya. De tilbyr produkter, kultur og opplevelser, og de bidrar til å synliggjøre at området er ei attraktiv bygd for tilreisende, næringsdrivende og de som bor i området. Det arrangeres guidede turer i regi av Turistforeningen. Nes og Helgøya Bondelag anbefaler fine sykkelruter i kulturlandskapet på nettsiden med <https://mjossyking.no/>.

Stiftelsen Historiske Toftes gave har engasjert en stor dugnadsgjeng og re-etablert Skredderstustranda fra et villnis til et åpent kulturlandskap hvor allmennheten har fått god tilgang. Det er anlagt sti gjennom området med universell utforming fra brufoten mot Skurven. Langs stien

kan de om ferdes oppleve utsikt mot Mjøsa og Nes. Besøkene kan benytte badeplasser og rasteplasser. Opplev en blomsterrik kantvegetasjon, se små beiter hvor det går husdyr, se og ta i bruk morsomme installasjoner til aktiviteter. Skredderstustranda er en del av historien til Toftes gave, hvor guttene sank pil til korgfletting som de ansatte benyttet til fritidsaktiviteter og hvor guttene bada. Nes og Helgøya hagelag har tatt opp igjen tradisjonen med pilsanking og lærer seg hvordan de skal bruke pilen til fletting. De har i den sammenheng tatt ansvar for en del av pil feltet.

Bilder fra Skredderstustranda. Foto Ringsaker kommune.

Helgøya Klatrepark ligger i vakre omgivelser på vestsiden av Helgøya, som en integrert del av furuskogen på gården. Små og store finner veien til klatreparken og kan prøve seg på løyper tilpasset den enkelte, <https://www.helgoyaklatrepark.no/> Fra klatreparken kan du finne merka turstien inn til Eksberget.

Fra den gamle skolen midt inne på øye starter Biestien som tar deg med på en vandring langs skolevegen for barna fra blant annet Fjell. Her kan en også finne informasjon om Biene liv og levende på plakater og installasjoner.

Glimt fra Biestien. Foto Helgøy Bie

Gammelvegen til Bergevika i forbindelse med kalkovenen er en spennende historisk vegstrekning langs et bratt heng ned mot Mjøsa. Legg merke til det spesielle rekkverk.

Immateriell kulturarv

Historier og tradisjoner rundt husmannsplassene og storgårdene

Historier rundt Toftes Gave på Sund

Ferdsel på Mjøsa i tidligere tider.

Historie rundt Bergevika og kalkbrenneriet

Sund Sag og mølle – gamle redskaper og teknikker

Maleren Peder Andersen Balke (1804-1887).

I førkristen tid var Helgøya sentrum for gudsdyrkelse i Hedmark, og navnet «Helgøya» (Eyin helga) betyr «den hellige øya» www.gei365.no

Foto dokumentasjon

Det finnes mange flotte bilder av livet på Helgøya opp igjennom tidene, som også viser bygninger, tun og folk. Dette er godt dokumenter i Bygdebøkene til Nes Historielag. Det er også samlet inn en mengde bilder som ligger på historisk digitalmuseet, <https://digitaltmuseum.no/> Landskapsfotograf Oskar Puschmann har også vært på re-fotografering to somrer.

Styrker og muligheter, svakheter og trusler – for Helgøya UKL

I tabellen under er det satt opp en kartlegging av Helgøya som et utvalgt kulturlandskap. Her er det listet opp styrker og svakhet, muligheter og trusler, som kan benyttes som et verktøy i videre arbeid. Listen er ikke uttømmende og suppleres etter hvert.

Styrket og svakheter Helgøya UKL, SWOT-analyse

STYRKER	SVAKHETER
Aktivt og produktivt landbruk	Færre aktive bønder
Variasjon i plante- og husdyrproduksjoner	Trafikk sikkerhet
Kalkrik jordsmonn	Brua, en begrensning mht vekt og framkommelighet
Fruktbar jord	Begrensa skilting
Godt klima	Mangle på skjøtsel, gjengroing av kulturbeiter.
Tilgang til vatning av jordbruksareal	
Viktige naturverdier og artsmangfold	
Flott landskap	
Gardsturisme, kafe, utsalg, hagevandring, utleie	
Historiske røtter	
Kulturminner	
Merka turstier	
Fine sykkelruter	
Skredderstustranda og Skurven	
Sund	
Velfungerende grunneierutvalg	
Samhold og dugnadsinnsats	
Godt kunnskapsgrunnlag	

<p>MULIGHETER</p> <p>Stryke et aktivt og variert landbruk</p> <p>Øke frukt- og bærproduksjonen</p> <p>Oppretthold et variert kulturlandskap</p> <p>Utvikle og ivareta et biologisk mangfold</p> <p>Helgøya skal være den vakreste innlandsøya i Norge</p> <p>Lag god forvaltningsstrategi for turisme på øya</p> <p>Næringsutvikling innenfor det særegne for øya</p> <p>Lage infomateriale om Helgøya</p> <p>Bygge stolthet og tilhørighet</p>	<p>TRUSLER</p> <p>Status UKL oppfattes som et vern</p> <p>Kan bli brukt i planarbeid for å hindre utvikling</p> <p>Mer ensidig jordbruk</p> <p>Reduksjon av beitedyr</p> <p>Slitasje på enkelte områder på øya</p> <p>Fremmede arter</p>
--	---

Mål for tilskuddsordningen Helgøya Utvalgt kulturlandskap

Forskrift om tilskudd til tiltak i Utvalgt kulturlandskap har som formål å bidra til å sikre verdier knyttet til landskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, herunder sikre langsiktig skjøtsel og drift.

SWOT-analysen kan oppsummeres i følgende mål for Helgøya UKL;

Utvikle kulturlandskapet på Helgøya gjennom arkiv landbruksdrift og tilleggsnæring samtidig som de biologiske og kulturhistoriske verdiene blir ivaretatt.

Tiltak og aktiviteter skal tilrettelegge en god opplevelse både for fastboende og besøkende.

Retningslinjer for søknad, bruk og tildeling av UKL-midler, utvalgt kulturlandskap 2023-2025

Utvalgt kulturlandskap- en tilskuddsordning

Statusen som et utvalgt kulturlandskap gir foretak og privatpersoner tilknyttet Helgøya en mulighet til å søke om midler som ivaretar jordbrukets kulturlandskap. Jamfør forskrift om utvalgt kulturlandskap <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2019-12-18-2024> kan det søkes tilskudd til tiltak i det Utvalgte kulturlandskapet som

- ✓ Sikrer verdier knyttet til landskap og biologisk mangfold
- ✓ Sikre verdier knyttet til kulturminner og kulturmiljøer
- ✓ Sikre langsiktig skjøtsel og drift.

Retningslinjene for bruk og tildeling av utvalgt kulturlandskapsmidler er basert de denne forvaltningsplanen.

For ytterligere omtale av Helgøya som utvalgt kulturlandskap kan det også vises til områdeplanen som ble utarbeidet i 2017.

Tilskudd skal innvilges til tiltak som fremmer formålet med ordningen, og søknadene skal prioriteres på grunnlag av forvaltningsplanen for området.

I forvaltningsplanen for Helgøya utvalgt kulturlandskap kan en finne mål og føringer for prioritering av tiltak for Helgøya. Bruken av midlene skal over tid dekke opp behov knyttet til alle tre deltema som ordningen omfatter: naturmiljøverdier, kulturmiljøverdier og fortsatt jordbruksdrift, inkludert næringsutvikling.

Det er kommunen som er forvaltningsmyndighet og behandler søknader om tiltak. Tiltakene blir imidlertid drøftet i arbeidsgruppa. Ei viktig rolle for arbeidsgruppa er å komme fram til retningslinjer for prioritering av midler. Arbeidsgruppa består av Marianne Olsson, Per Ole Røste og Grete Tørud i tillegg til Hanne Østby Velure og Gerd Lodden Solberg som representanter fra landbrukskontoret.

Det er et mål at minst 50 % av tildelingen skal brukes til tiltak som styrker aktiv landbruksdrift i området. Arbeidsgruppa oppfordrer aktive gårdbrukere å søke på midlene.

Videre kan du finne ulike tiltak det kan søkes tilskudd til, oversikten er ikke uttømmende så ta gjerne kontakt med landbrukskontoret for mer informasjon.

Langsiktig skjøtsel og drift, inkludert næringsutvikling

Gardsveger som benyttes til allmenn ferdsel

Opprusting av private gardsveger som benyttes til allmenn ferdsel er tiltak som kan omsøkes. På Helgøya er det mange gardsveger som går på kryss og tvers over øya. Disse private grusvegene er av ulik standard. En god del av vegene benyttes til ferdsel for turgåere og syklistene i tillegg til landbruksdrifta. Med opprusting av gardsveger menes oppgradering, opp-grusing, rydding av vegkanter, stikkrenner og veg-grøfter slik at de unike ferdselsveiene holdes ved like. Snøbrøyting om vinteren for å sikre allmenn ferdsel, og hindring eks bom for å unngå kjøring med biler er også tiltak som kan støttes. Brøyting etter timer/fast beløp. Tiltaket er ikke ment som standardheving av vegsystemet, men et generelt vedlikehold.

Det kan gis inntil 70% tilskudd av godkjent kostnadsoverslag til slike tiltak. Det vektlegges at vegen benyttes til allmenn ferdsel. Det er ikke krav om at vegen må skiltes for allmennheten.

Vatningsanlegg

Oppgradering av vatningsanlegg, pumpehus og vatningsdammer er tiltak som kan omsøkes. I forvaltningsplanen for Helgøya (2023) er et av formålene å opprettholde ei aktiv landbruksdrift samtidig som de biologiske og kulturhistoriske verdiene i området blir ivaretatt. I utgangspunktet skal midlene ikke benyttes til den jevne vanlig jordbruksdrifta, men det er en åpning for å bruke midlene til f.eks. vatningsanlegg.

Det kan gis inntil 35 % tilskudd av godkjent kostnadsoverslag.

Gjerding og tilrettelegging for beitedyr

Gode hensiktsmessige gjerder er viktig for å kunne ha dyr på beite. Beitende dyr et viktig kulturlandskapselement og som sikrer drift av arealene. Det er ønskelig at beitemulighetene på Helgøya utnyttes på en god måte.

Det kan gis inntil 70 % tilskudd til opparbeiding av gamle kulturbeiter, og til inngjerding av disse arealene.

Næringsutvikling

Med næringsutvikling mener en tiltak som er knyttet til landbrukseiendommene som legger til rette for økt verdiskaping, og som ivaretar og sikrer langsiktig drift på gårdene. Tiltakene må kunne knyttes til de overordna målene for utvalgt kulturlandskap. Eksempler kan være økt bruk av natur- og kulturarverdiene i forbindelse med småskala reiseliv, utvikling av opplevelser og aktiviteter for allmenheten og turister, samt være et bidra til å videreutvikle Norge som mat nasjon med tydelig lokal og regional identitet.

Det kan gis tilskudd inntil 60 %.

Kulturminner og kulturmiljøer

Bygninger

Det er viktig at vi tar vare på et mangfold av den bygningsarven som fins på Helgøya, og som fanger opp utviklingen av byggeskikk og bygningsmåter.

Hovedprinsippet for vedlikehold av gamle bygninger er å ta vare på bygningsdelene og dermed bygningens autenticitet. Bygningen slik den står, er den beste kilden til å forstå husets egen historie. Kopier kan aldri erstatte de originale detaljene i bygningen.

Se på bygningen som en ressurs hvor en utnytter bygningens kvaliteter med hensyn til materialbruk, håndverksmessig utførelse og planløsning. Planlegg og prioriter aktuelle oppgradering nøye. Svært mange bygninger blir «overrestaurert». Still krav til håndverkere og leverandører. Det er ofte viktigere med riktige holdninger enn formell utdanning.

Fylkeskommunens kulturminneforvaltning har kompetanse og lang erfaring med gjennomføring av restaureringstiltak på fredete og verneverdige bygninger, og vil kunne bistå med råd og veiledning i forbindelse med restaurering av eldre bebyggelse.

De forteller at de treffer ofte igjen huseiere som etter gjennomførte tiltak er takknemlig for at de ble rådet til å gjøre færre inngrep og endringer enn først planlagt. <https://www.byggogbevar.no/pusse-opp/tre/vedlikehold-av-trehus>

Restaurering av Havrebakken. Før og etter. Foto Marianne Olssøn og Ringsaker kommune

Det kan innvilges inntil 60 % tilskudd av godkjente kostnader til slike bygninger. Dette skal være bygninger uten særlig nytteverdi for bruker, som representerer noe spesielt, eller har et spesielt uttrykk. Tilskudd til tak, takrenner og vindskier kan redde mange bygninger, og kan omsøkes for å berge bygninger. Bygninger av nyere dato og som er i aktivt bruk faller utenfor ordningen.

Restaurering av uthus i Fagervik. På bilde 1 er nytt tak lagt, og på bilde 2 er uthuset ferdig restaurert. Foto Ingjerd Olstad og Ringsaker kommune

Steingjerder, brygger og andre kulturmiljøer

Steingarder, alleer, brygger, gjenværende kulturminner relatert til produksjon av kalk er noen eksempler som presenterer en viktig del av historien til Helgøya.

For slike kulturminner kan det gis inntil 80 % tilskudd av godkjente kostnader. I enkelte tilfeller kan det gis inntil 100 %.

Restaurert steingjerde på Skavang

Den midtre kalkovnen. Foto Ringsaker kommune

Andre tiltak

Andre tiltak som berører kulturlandskapet kan også søkes på f. eks midler til landskapsarkitekt for å få til en god plassering av nye bygninger i tunet og ellers på gården.

Det kan gis inntil 70 % tilskudd.

Landskap og biologisk mangfold

Dyr på beite

Dyr på beite er et viktig kulturlandskapselement og skjøtselstiltak. Det kan søkes om tilskudd til dyr som er ute på beite i minst 16 uker på Helgøya. Med beiteareal menes innmarksbeite eller utmarksbeite, gjerne sammen med noe fulldyrka jord. Dyra skal ha et reelt opptak av grovfor på beitet. Beregn minst 2 dekar pr storfe, og minst 0,5 dekar pr småfe. Det kan søkes om tilskudd til beiting for en 3 års periode, men med en årlig rapportering og utbetaling etter hver beitesesong. I søknaden oppgir du antall dyr som normalt er på beite i løpet av sesongen. Videre legges det ved kart over planlagt beiteareal.

Tilskuddssats kr 420,- for storfe og hest, og kr 105,- for småfe.

Skjøtsel av åkerkanter med hensyn til et biologisk mangfold.

Skjøtsel av åker kanter er gode tiltak for å øke lys-tilgangen til den dyrka jorda, og gi gode forhold til planteproduksjonen på den fulldyrka jorda samtidig som det legges til retter for et biologisk mangfold i kantsonene.

Grenselinjer mellom eiendommer og skifter i jordbrukslandskapet er ofte smale belter med trær og busker. Disse vegetasjonssonene har betydning for lokalklimaet som effektive vindbremsere, men gir også en visuell effekt for romfølelse i landskapet.

Vegetasjonssonene fungerer som korridorer for vilt og er viktige leveområder for fugler og insekter. Ved rydding og skjøtsel av slike åkerkanter bør det prioriteres å velge låge busker i kombinasjon med større enkelttrær som skaper skygge. Sett gjerne igjen treslag som rogn og selje for å legge til rette for økt mangfold av fugler og insekter. Bredde og form på sonene må vurderes i henhold til ønska effekt som vindbrems, lystilgang, estetiske hensyn m.m.

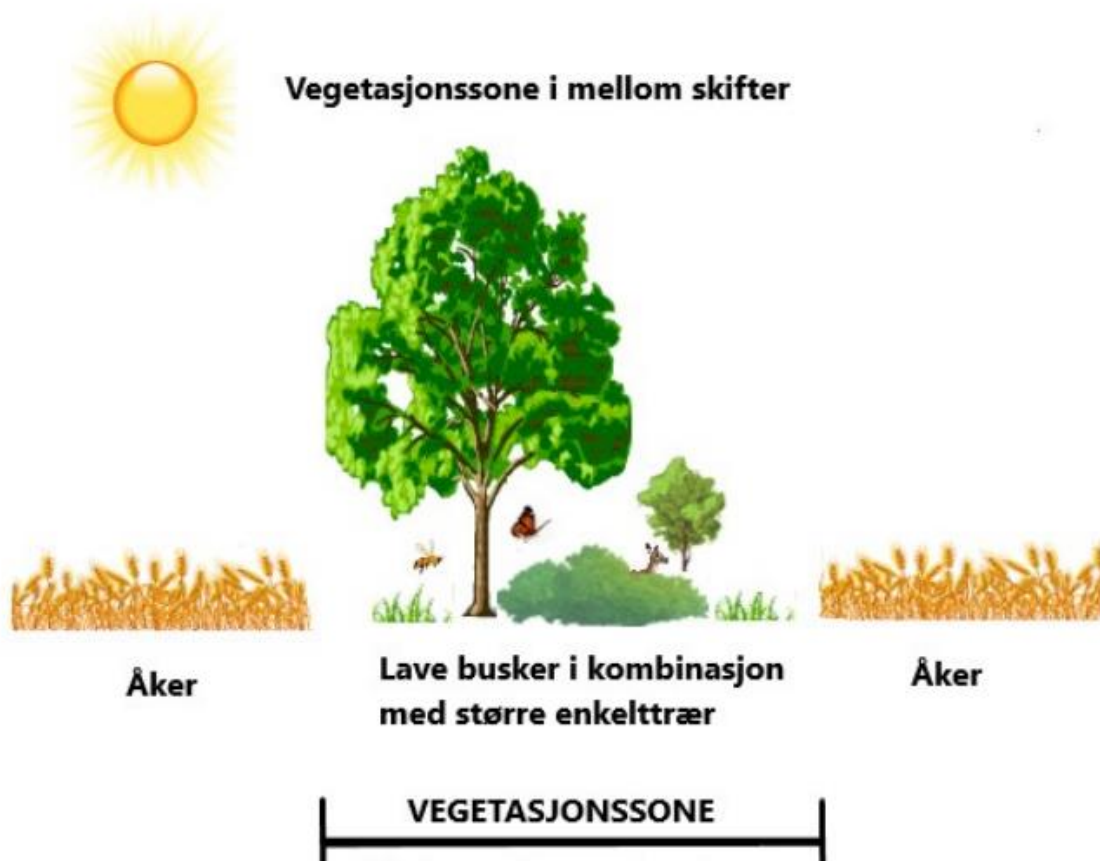
For åkerkanter som grenser mot skog anbefales det skjøtselstiltak på minimum 10 meter bredde slik at det oppnås en god sjiktdeling. Mot den dyrka marka prioriteres gras- og urtevegetasjon. I mellomsjiktet før granskogen prioriteres fristilte lauvtrær og lysåpen buskvegetasjon hvor rogn, hengebjørk og selje skal stå igjen. I dette sjiktet fjernes gran til fordel for lauvtrær.

Ved skjøtsel av åkerkanter er en god tommelfinger-regel:

- Ta utgangspunkt i det som vokser i kanten, og la det stå noe igjen av alle arter.**
- Det er spesielt viktig å sette igjen trær i alle aldre og størrelse, særlig rogn, hengebjørk, osp og selje.**

Tiltaket som rydding av åkerkanter må ikke å komme i konflikt med naturmangfoldslovens §§ 8-12 eller forskrift om produksjonstilskudd §4.

Det kan innvilges inntil 70 % tilskudd for skjøtsel av åkerkanter med hensyn til biologisk mangfold. Det vil bli satt vilkår om at kantsonen skal være egna for tiltak, og inneholde ulike vegetasjons-sjikt samt være stabil etter gjennomført tiltak.

Eksempel på åkerkant skjøtta med hensyn til biologisk mangfold.

Skjøtsel av areal med hensyn til et biologisk mangfold

Når beiting opphører vil beitearealene etter hvert gro til med busker og kratt og vi taper verdifullt areal for pollinerende insekter, og biologisk mangfold for øvrig. Har du et slikt restareal som kan egne seg for re-etablering med hensyn til et biologisk mangfold er dette et tiltak det er mulig å søke UKL-midler til for å gjennomføre skjøtselstiltak.

Næringsrike dammer og tjern særpreges av et stort mangfold av plante- og dyrearter. Mange plante- og dyrearter er avhengig av våtmarker, næringsrike dammer og tjern for å leve. Opprensning av dammer og våtområder vil kunne tilrettelegge for yngleplasser og gode oppvekstmiljøer for frosk, padder og salamandere. Disse artene vil kunne få en framgang og god tilrettelegging kan være med på å hindre at disse artene forsvinner helt.

Det kan innvilges inntil 70% tilskudd av godkjente kostnader til skjøtsel av areal som er viktig for det biologiske mangfoldet rundt f.eks. dammer, bekker, ved strandkanten, beiter og andre restareal med potensial for mangfold av planter, insekter mv.

Fellestiltak og formidling

Det kan gis inntil 100 % dekking av godkjente kostnader i forbindelse med felles tiltak eks fagsamlinger, tilrettelegging for tursti, skilting, utrednings- og planleggingsfase, kartlegging og innhenting av informasjon m.m. Egeninnsats godkjennes i hvert enkelt tilfelle.

Det vektlegges at fellestiltak ikke skal gi unødige ulemper for grunneier, og at blant annet ferdsel over eiendommen skal ivareta grunneier på en god måte.

Verdi av egeninnsats

Timeprisen for egeninnsats i de ulike prosjektene settes på samme nivå som for tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) kr 350,- for arbeidstimer og kr 800,- for person med traktor.

Honorar arbeidsgruppa

Det utbetales honorar for deltakere i arbeidsgruppa, og bondelagets satser benyttes.

Søknadsskjema og frist

Det er utarbeidet et elektronisk søknadsskjema som skal benyttes, se

<https://www.altinn.no/skjemaoversikt/landbruksdirektoratet/utvalgte-kulturlandskap-i-jordbruket/>

Landbrukskontoret er behjelpelig i søknadsprosessen.

Kontakt landbrukskontoret v/Gerd L. Solberg mobil 969 42 081

Søknadsfristen er 1. mars. Dersom det står midler igjen etter første gjennomgang av søknader, vil vi behandle nye søknader fortløpende. Ta gjerne kontakt med arbeidsgruppa for å diskutere aktuelle tiltak du ønsker å gjennomføre.

Aktuelle lenke for å mer informasjon om Utvalgte kulturlandskap:

<https://www.statsforvalteren.no/innlandet/landbruk-og-mat/miljotiltak-i-jordbruket/utvalgte-kulturlandskap-i-jordbruket/>

Du kan også gå inn på kommunes sin nettside, og finne informasjon.

<https://www.ringsaker.kommune.no/helgoeya-utvalgt-kulturlandskap.575757.no.html>

Riksantikvaren sender ut nyhetsbrev om de mange fine utvalgte kulturlandskapene vi har her i landet. Du kan melde deg på som mottaker <https://www.riksantikvaren.no/prosjekter/utvalgte-kulturlandskap-i-jordbruket-ukl/>